

Антон Брукнер: провінційний геній

Видатний австрійський композитор, органіст і педагог Антон Брукнер (1824–1896) відомий як один із найбільших симфоністів другої половини XIX століття та віртуозний органіст-імпровізатор, що пройшов довгий і тернистий шлях від сільського вчителя до викладача столичної консерваторії та музиканта придворної капели, досягнувши професійного успіху лише на схилі віку, але так і не зазнавши особистого щастя. За життя його вважали диваком, зробили героєм анекдотів і карикатур, піддавали нещадній критиці його творчість і діяльність. Сучасні фахівці ретроспективно діагностують у нього комплекс неповноцінності, депресію, низку неврозів, obsесивно-компульсивний розлад, параною тощо.

Музика й релігія

Композитор народився 4 вересня 1824 р. у містечку Ансфельден (Верхня Австрія) у сім'ї вчителя Антона Брукнера-старшого та доньки службовця Терези Гельм. Його предки по батьківській лінії споконвіку були селянами й ремісниками, і тільки дід Йозеф зумів здобути педагогічну освіту. По материнській лінії простежується спадкова схильність до тяжкої депресії, один із братів Терези навіть покінчив життя самогубством. Також з обох боків передавалося захворювання на туберкульоз. Антон був найстаршим з одинадцяти дітей, із яких шестеро померли ще в ранньому віці. Окрім нього, вижили тільки три сестри та брат Ігнац, якого вважали розумово відсталим.

У родині панував беззаперечний авторитет батька, який виховував синів і доньок за допомогою різок. Мати теж була досить суворою і властолюбною жінкою, а ще дуже набожною. Вона співала в церковному хорі й часто брала дітей із собою до меси. Батько як учитель викладав також основи музики і за сумісництвом грав у соборі на органі. Тож Антон зростав у релігійній і музичній атмосфері та уже в чотири роки виконував на дитячій скрипці церковні мелодії, а згодом — ще й на спінеті. Він сидів поряд із батьком біля органа та з 10 років уже почав заміняти його за інструментом. Брукнер-старший, помітивши таку обдарованість, віддав сина на навчання до хрещеного в сусіднє містечко, де той опановував гармонію, імпровізував на органі та навіть пробував писати власні твори.

Однак через тривалу хворобу батька і його зловживання алкоголем Антон мусив повернутись додому та у свої 12 років утримувати сім'ю, заробляючи грою на органі і скрипці.

Брукнер-старший помер у червні 1837 р. від туберкульозу. Убитий горем хлопець, який був дуже прив'язаним до батька, під час похорону знепритомнів і ще довго не міг оговтатись від цієї втрати. Вдову одразу виселили зі службового помешкання.

Разом із меншими дітьми (від семи до року) вона переїхала до м. Ебельсберг, де влаштувалася пралею, а Антона віддала до церковного хору в монастир Святого Флоріана, розташованого в передмісті м. Лінц.

Як зазначав біограф А. Ноймайр, для розвитку особистості композитора роки, проведені в батьківському домі, відіграли ключову роль. Постійні вимоги підлеглих та цілковитої покорі стали визначальними для всього його наступного життя, сформували невпевненість у собі й занижену самооцінку.

Також великий вплив мало його подальше навчання в закритому середовищі народної школи при монастирі. Однокласники пригадували Антона як старанного, жвавого та веселого учня, для якого, однак, завжди на першому місці лишалася релігія. У його листах до рідних звучав смуток, відчуття самотності й покинутості, також його пригнічувала залежність від чужих людей, хоча прелат і ценці ставились до нього приязно.

Водночас зі шкільною освітою він здобув ще й ґрунтовні знання з гармонії, вокалу, гри на різних музичних інструментах. Коли в нього мутував голос, через що Брукнер уже не міг співати в хорі, його зробили помічником органіста. Згодом прелат запитав його, ким він хоче стати — священником чи учителем, на що юнак відповів: «Учителем, як батько». Його відправили на підготовчі курси при Головній школі в Лінці, де він успішно склав вступні іспити, а через десять місяців — і випускні.

Йоганн Август Дюрнбергер

Батьківський дім

Монастир Св. Флоріана

Симон Зехтер

Крім цього, Антон міг відвідувати там концерти, спілкуватися з місцевими музикантами, а ще брати уроки у відомого педагога Йоганна Августа Дюрнбергера, чий підручник із гармонії, за його словами, «зробив мене тим, ким я є зараз».

Я ніколи не буваю радісним

Напередодні 17-ліття він отримав місце помічника вчителя в маленькому прикордонному селі Віндхаг, де за символічну платню й харчі проводив заняття із 70 учнями, допомагав священнику в церкві, працював у полі, виконував обов'язки прислужника в домі вчителя і їв разом із челяддю. Відчуті приниження залишили глибокий відбиток у його душі. Однак його любили школярі за вміння цікаво викладати матеріал і селяни — за музичний супровід усіх свят.

За рік із лишком через скарги вчителя Брукнер перевівсь до ще меншого села Кронсдорф, де, проте, керівництво ставилося до нього прихильніше. Хоча обов'язків у нього теж було немало, але платили більше і не перешкоджали займатися музикою. Там юнак знайшов однодумців й організував квартет, для якого написав свої перші світські композиції. До того ж поряд знаходились міста Штірія та Енс, де він мав змогу слухати твори віденських класиків і тричі на тиждень займатись у відомого органіста Леопольда фон Зенетті.

У травні 1845 р. Антон склав іспити на звання вчителя й повернувся до монастиря Святого Флоріана, де провів наступні 10 років. Спочатку він викладав шкільні предмети, співи та гру на скрипці, а згодом ще й обійняв посаду органіста, за що заздрісники почали звинувачувати його в нехтуванні вчительськими обов'язками та гомосексуальних нахилах.

А. Ноймайр писав із цього приводу: «Жахлива невпевненість у собі й пов'язана з нею занижена самооцінка засвідчили, що він просто не готовий до подібних інтриг. Уперше з'явилися два симптоми, які стали характерними і для його подальшого життя: недовіра до оточення, яка могла перерости в манію переслідування, та властива невпевненим людям перебільшена потреба в безпеці».

Наближаючись до свого 30-ліття, Брукнер дуже гостро відчував принизливість власного становища й намагався добитися визнання. «Наш монастир ставиться з повною байдужістю до музики та, відповідно, до музикантів, — нарікав він другові. — Я ніколи не буваю тут радісним

і маю приховувати від усіх свої плани». Так, наприклад, із нагоди призначення нового прелата він написав месу й організував її виконання, однак після виступу його навіть не запросили до святкового столу. «Я сиджу завжди нещасний і самотній, усіма покинутий і сумний у своїй комірчині», — читаємо в одному з його листів.

Два роки Антон безоплатно виконував обов'язки писаря в надії отримати посаду службовця в суді, але марно. Коли ж наприкінці 1855 р. раптом звільнилося місце органіста в соборі Лінца, він успішно пройшов конкурс, а згодом став органістом ще й у міській церкві, суміщаючи все це з викладацькою діяльністю.

Упродовж 1856–1861 рр. митець проходив курс навчання у видатного композитора Симона Зехтера, який передбачав повну відмову від самостійної творчості. Прищеплена змалку покірність авторитетам спонукала його фанатично займатися по сім годин щодня. Ніколи не забуваючи про своє селянське походження, він відчайдушно прагнув заповнити пробіли у власній освіті й укріпити віру в себе.

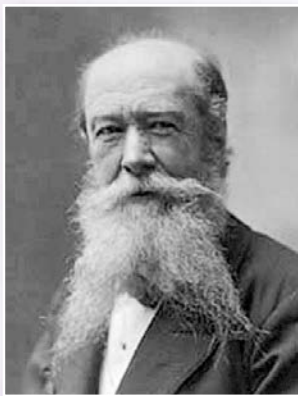
Занепокоєний Зехтер писав йому: «Дуже ціную Вашу наполегливість і старанність, але не хотілося, щоб Ви підірвали своє здоров'я... У мене ще ніколи не було учня, більш здібного й посидючого, ніж Ви».

Велике значення для нього мало спілкування з композиторами й диригентами Отто Кіцлером та Йоганном Гербеком, які познайомили його із сучасною музикою, що дало йому поштовх до відступу від класичних канонів симфонізму і пошуку інструментовки нового типу. По закінченні курсу Зехтера Брукнер взявся інтенсивно писати власні твори. Крім цього, він ще диригував, їздив із виступами та здобув уже певний успіх серед містян.

Відчуття повної втрати

Виріши в злиднях, він завжди прагнув досягти фінансової стабільності і постійно допомагав грошима матері, яка лишалася для нього головною людиною в житті, та неодноразово пропонував їй переїхати до Лінца.

Її смерть від туберкульозу 1860 р. стала для Антона страшним ударом. Він замовив її фото на смертній постелі, яке незмінно тримав у кімнаті, де проводив уроки, і в складних ситуаціях молився на нього як на ікону. Це було однією з перших ознак його патологічного зацікавлення смертю. Згодом композитор забрав до себе найменшу сестру, слабку й хворобливу Марію Анну (Нані),

Отто Кіцлер

Брукнер у 30 років

Йоганн Гербек

Сестра Нані

яка раніше жила із матір'ю. Двоє інших його сестер вийшли заміж, а брат перебував у монастирі Святого Флоріана.

Його власний психічний стан залишався нестабільним. За словами біографів, години радісного прояснення в Брукнера змінювалися тривалими фазами депресії, які загрожували цілісності його особистості. «Весь світ мене дратує, мені зосталось тільки мистецтво і кілька цінних друзів», — писав Антон у листах, нарікаючи на те, що його єдиним співбесідником є рояль, а «світ — важкий тягар».

До того ж Брукнер був перевтомленим, адже мав безліч службових обов'язків, які майже не лишали йому часу для творчості. У професійній діяльності він стикався з різними невдачами, наприклад, провалом планів щодо закордонних гастролей. А виклопотаний для нього Й. Гербеком виступ у Віденській придворній капелі замість радості спричинив тільки надмірні хвилювання й загострення депресії.

У митця й раніше спостерігалися ознаки психічної нестійкості. Наприклад, якось до монастиря Святого Флоріана прийшла трупа мандрівних музикантів, яка викликала в нього «напад божевілля». Виведений із рівноваги їхнім аматорським виконанням, він кинувся до лісу, і лише після довгих пошуків його вдалося знайти на дні прірви в несамовитому стані.

Після 40 років у нього почався нестерпний головний біль, до якого невдовзі додалася «непереборна потреба рахувати». Навіть у моменти спокою Антон перелічував довколишні предмети або читав молитви, гарячково перебираючи чотки. Художник, який писав його портрет, пригадував, що він безперервно рахував навіть на сеансі.

Сучасні фахівці Альфред і Франсуаза Браунер характеризують такі його дії як нав'язливий невроз, пов'язаний із постійним відчуттям тривоги. Його листи з того часу свідчать про вкрай пригнічений стан і навіть суїцидальні наміри. Занепокоєні товариші прислали до нього священника, який повинен був не залишати його наодинці та підтримувати духовно.

Зрештою Брукнер дійшов до невротичної кризи і звернувся за допомогою до лікаря. Одному з друзів він зізнався: «У мене було відчуття повної втрати й безпорадності — цілковите виснаження та крайня вразливість! Я перебував у найжахливішому стані... Ще трохи, і я втрапив би себе назавжди. Доктор Фадінгер уже попередив мене про небезпеку божевілля як наслідку захворювання».

На початку літа 1867 р. композитор вирушив до курортного Бад-Кройцена (Верхня Австрія). Коли сестра Розалі навідала його в сукні з паетками, він взявся їх перелічувати і вже не міг зупинитись, а пізніше непомітно втік до лісу — його знайшли на пеньку в сльозах. Фахівці діагностували в Антона нервовий розлад і призначили лікування холодною водою за методикою Макса Кайхля. Його загортали в мокрі простирадла або він приймав холодні ванни, також здійснював прогулянки, пив мінеральну воду й кисле молоко. Крім того, йому суворо заборонили інтелектуальну працю.

Після трьох місяців перебування в закладі його стан поліпшився, і в серпні 1867 р. Брукнера виписали як одужалого. Проте, повернувшись до Лінца, він був охоплений бажанням кудись переїхати — то до Баварії, то до Зальцбурга, а то і до Мексики. Й. Гербек допоміг йому виклопотати місце органіста в придворній капелі та посаду викладача у Віденському університеті. Митець перебрався до столиці разом із сестрою Нані 1868 р., яка через два роки померла від туберкульозу, що знову спровокувало в нього тяжку депресію.

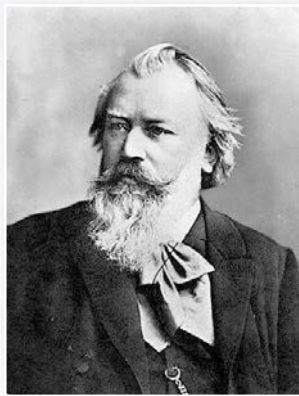
Нещасний безумець

Брукнер у Відні опинився в епіцентрі музично-теоретичних сварок та інтриг, до яких не був готовий. На той час існувало два ворожі табори — прихильники двох видатних композиторів Йоганнеса Брамса і Ріхарда Вагнера. Брамс, який жив у цьому місті, мав потужну й беззаперечну підтримку. Але Антон, потрапивши в середовище його прихильників, лишався фанатично відданим Вагнеру. Вони познайомилися за кілька років до цього в Мюнхені, і відтоді Ріхард став для нього об'єктом гіпертрофованого поклоніння: Брукнер називав його «Майстром над усіма майстрами», а при зустрічах падав навколішки та цілував йому руку.

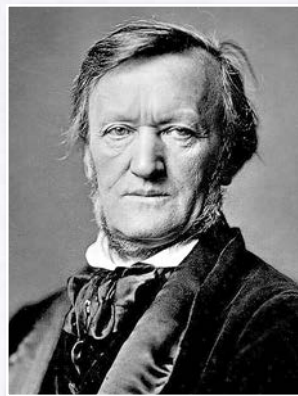
У своїх спробах утвердитись як композитор Антон зіткнувся з відвертою жорстокістю колег, які чинили всілякі перешкоди виконанню його творів. Так, диригент філармонічного оркестру після репетиції назвав його Другу симфонію нісенітницею та відмовився додавати її до концерту. Митець скоротив її на 40 тактів і врешті змушений був диригувати сам. Свою Третю симфонію Брукнер присвятив Вагнеру, тому понад чотири роки добивався її виконання у Відні. Його друг Гербек, який мав диригувати, несподівано помер, і більше жоден диригент

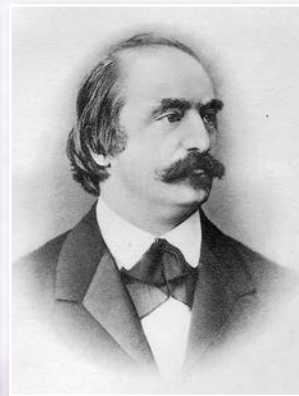
Брукнер, 1873

Йоганнес Брамс

Ріхард Вагнер

Едуард Ганслік

не погодився. Знову Брукнер диригував сам, але музиканти умисне фальшивили, а глядачі почали демонстративно виходити, так що до закінчення концерту залишилась майже порожня зала. Виконання своєї Четвертої симфонії композитор чекав аж сім років, а П'яту — так і не почув. Але при цьому він продовжував писати твори, навіть без надії на їх оприлюднення, що свідчить про його впевненість у власному покликанні.

Не маючи змоги виконувати свій репертуар у Відні, Антон виступав із ним у Німеччині, де він здобув приголомшливий успіх. Це ще більше загострило неприязнь до нього на батьківщині. Брамс в одному листі глузував: «Брукнер — це композитор не від світу цього. Про якість його робіт важко щось сказати, краще не говорити зовсім нічого. І як про людину — теж. Це нещасний безумець...»

Крім цього, Антон викладав у Віденському університеті й консерваторії, а ще певний час у музичному училищі, постійно клопотав про підвищення собі зарплатні, що дало підстави для додаткових заздрощів і звинувачень. Наприклад, впливовий критик Едуард Ганслік спочатку виступав його благодійником і допомагав отримати стипендію, але згодом став закидати йому «очевидні пробіли в освіті». Педагог Леопольд Цельнер говорив, що Брукнер «як органіст ніщо», його «симфоніям місце на сміттязі», і навіть під час його лекцій гасив світло в аудиторії або вмикав у сусідній сирену. Митець постійно займався самоосвітою, вніс багато нового у викладання, мав повагу серед студентів і називав їх «єдиним, що надає бадьорості, найкращим на світі».

На думку дослідників, через численні напади і приниження Брукнер усе більше став потерпати від комплексу неповноцінності, що зумовив комплекс недовіри до оточення (як до ворогів, так і до доброзичливців), який межував із манією переслідування. А нездатність дати відсіч чи виразити обурення могла призвести до агресії, яку йому повсякчас доводилося притлумлювати (А. Ноймайр).

Симфонічні удави

Як зауважив біограф І. Білецький, творчі здібності Брукнера розкривалися повільно, що пояснюється умовами провінційного середовища й особливостями його особистості: він був так званою «пізньою» натурою і всі свої основні твори написав у віці після 39 років. Найперше Антон зарекомендував себе як віртуозний органіст-імпровізатор, гастролюючи не лише в Австрії, а й у Франції

та Англії, і запал його креативної енергії був невичерпним. За спогадами сучасників, його виступи відзначала не тільки довершена техніка, а ще величезна натхненність та урочиста піднесеність, які вражали слухачів. Однак за звання композитора йому довелося довго і наполегливо боротися.

Брукнера вважають неперевершеним симфоністом: усього його авторству належить одинадцять симфоній — дві без номерів і дев'ять номерних, із яких остання незавершена. Крім цього, у його доробку низка творів релігійного спрямування (реквієми, меси, псалми, мотети тощо), менше — світського з нагоди різних свят, струнний квінтет і, як не дивно, лише кілька незначних робіт для органа.

Упродовж багатьох років його композиції не сприймалися всерйоз, а його неортодоксальна техніка та нетрадиційна гармонічна мова викликали гостру критику. Як зазначають дослідники, Антон є одним із найбільших самотників в історії музики. Після того, як він знайшов свій оригінальний стиль, його творчість постійно розвивалась у власному ключі, цілком незалежно від тогочасних тенденцій. Брукнер не вписувався у жоден із таборів: різко відрізнявся від Брамса і, хоча був палким шанувальником Вагнера, його манеру теж не перейняв.

На думку А. і Ф. Браунерів, йому вдалося перенести свою боротьбу з тривожністю на музику, в якій звучить і неспокій, і розпач, і спустошеність тощо. Для його композицій характерні постійні заколисувальні повтори в багатьох уривках, які психіатри називають «консервацією». Митець нерідко стикався з тим, що сучасники не розуміли його. Ганслік писав про його Шосту симфонію, що це «оригінальний твір, у якому безладно чергуються натхненні моменти, сповнений ледь ясних банальностей, порожніх і нудних клаптів, які тягнуться до безжалісної довжини». Усі його роботи були незвично тривалими.

Симфоніям Брукнера притаманні великі масштаби форми, потужний оркестр (причому з відокремленням одних груп інструментів від інших), а також часте використання генеральних пауз. Публіка іноді реагувала на це вкрай нетерпляче, завчасно залишаючи концертну залу. Брамс їдко називав його роботи «симфонічними удавами».

Тож не дивно, що, прагнучи досконалості й визнання, Антон постійно редагував свої твори — від простого уточнення деталей до майже повністю нових партитур цілих рухів. Перші їхні версії дійсно майже не враховували

Йозефіна Ланг

Марі Демар

Іда Буц

Мінна Райхль

практичні можливості того часу. У пізніших він приділяв більше уваги архітектурному балансу композиції та намагався створити коротші та лаконічніші послідовності. Крім цього, від ще й дозволяв своїм учням за публікації здійснювати суттєві скорочення і власні аранжування, що нерідко спотворювало їх і робило фрагментарними.

Цікаво, що композиторська діяльність не принесла Брукнеру фактично жодного збагачення. За все життя він отримав тільки 200 гульденів як диригент власної Меси № 2 на концерті в Лінці та 50 гульденів за видання свого гімну «Te Deum». Найчастіше йому доводилося самому платити музикантам і диригентам за виконання.

Наполовину геній, наполовину ідіот

У Відні Антона вважали диваком, його поведінку — ексцентричною й інфантильною, із нього кепкували, малювали карикатури й розповідали про нього анекдоти. Диригент Ганс фон Бюлов якось назвав його «наполовину генієм, а наполовину ідіотом».

Найперше жителям столиці впадали в очі його простакувата зовнішність і манери: мішкуваті чорні костюми незмінного фасону з укороченими штанами органіста і широким коміром сорочки, м'який капелюх, короткі зачіски та маленькі вуса. Митець розмовляв верхньо-австрійською говіркою, любив попоїсти й випити, але за надлишкової ваги був досить швидким у ході й різким у рухах. Власне, на думку деяких дослідників, він умисно намагався відрізнятись від вороже налаштованого оточення. А один із його друзів зазначав: «Брукнер був наївний як дитя, але як розумне дитя, що чудово знає, чого хоче. І як дитя він ставив себе у центр світу й оцінював усе, що відбувалося, із наївним егоїзмом».

Провінційний імідж Брукнера дисонував із його маніакальним прагненням відзнак, високих звань і титулів. Композитор постійно складав якісь іспити, брав участь у різних конкурсах, збирав атестати й сертифікати тощо. Імовірно, це було зумовлено його незадоволеністю собою та невпевненістю у власних здобутках. Він наполегливо писав і розсилав численні рекомендаційні листи та клопотання, сповнені громіздких застарілих конструкцій і нагромадження канцеляризмів. Найбільше його займало присудження йому вчених ступенів у різних університетах — не лише в Європі, а й у США.

Антон був глибоко релігійною людиною і прихильником благочестивого життя, що інколи межувало

з фанатизмом. Він ніколи не пропускав недільної меси (навіть під час подорожей), постійно ходив до сповіді, дотримувався постів тощо.

На схилі віку Брукнер ретельно вів молитовний щоденник, де зазначав, коли і скільки читав яких молитов, а ще занотовував усі з'їдені страви, засвідчивши їх підписом кухарки. Сучасники пригадували й певну театральність його поведінки, із якою він демонстрував власну святобливість. Зачувши під час лекції церковний дзвін, зупиняв заняття і починав палко молитися, а по завершенні гри на органі завжди подовгу стояв навколішки.

Після терапії в Бад Кройцені Антон, проте, так і не зміг позбутися манії підрахунку предметів. Він перелічував вікна в будинках, цеглини в стінах, камені бруківки, квіти на шпалерах тощо. Якось митець намагався порахувати навіть листя на дереві, зірки на небі та піщинки на пляжі. Ходив ще й анекдот про те, як він одного разу накинувся на ошатну даму зі словами: «Ідіть геть! Адже я маю безперервно лічити, скільки перлин у вашому намисті! Я цього не витримаю!».

Біографи зазначають, що такі нав'язливі тенденції простежуються і в його рукописах, де пронумерований кожен такт, навіть у майже 750-тактовому фіналі Восьмої симфонії. Композитор не просто рахував рядки, а групував їх у послідовності по 4, 8, 12 і под., щоб переконатися, що їхні пропорції статистично правильні. Можливо, це було для нього одним зі способів структурувати власні неконтрольовані тривожні думки. Зокрема, він сам говорив, що, написавши месу фа-мінор, «звільнився від загрози божевілля». Сучасні фахівці вважають, що в його випадку простежуються ознаки нумероманії (одного з різновидів obsesивно-компульсивного розладу).

Втім, найдивнішою була його підвищена зацікавленість в усьому, пов'язаному зі смертю, яка могла походити ще з юності, коли він зі священником відвідував умирущих. Антон полюблив читати в газетах кримінальні хроніки про вбивства та звіти про страту злочинців і дуже переживав, що може спізнитися на публічну демонстрацію у Відні страченого короля Мексики. Коли 1881 р. сталася велика пожежа в театрі поряд із його будинком, він ходив до трупарні оглядати обвуглені тіла, а потім боявся повертатися додому, бо нібито бачив за вікном душі померлих. Йому подобалося відвідувати похорони не відомих йому людей, а також блукати цвинтарем, вивчаючи епітафії й заодно перераховуючи в них букви.

Антон Брукнер, 1894

Із братом, лікарем і економікою

Партитури Брукнера

Пам'ятник Брукнеру

Після самогубства свого хрещеного Брукнер намагався отримати його череп, а ще добивався ексгумації тіла свого кузена. Він був присутній на перепохованні Бетховена та Шуберта, під час яких, за спогадами очевидців, обмацував їхні черепи і навіть цілував їх. Особливо його потішило, що скельце з його пенсне впало до труни Бетховена, і в такий спосіб він ніби наблизився до великого митця. Деякі дослідники вбачають у цьому ознаки його релігійності (поклоніння мощам). А. Ноймайр писав: «Ця своєрідна риса характеру Брукнера містила компоненти садизму й мазохізму, магічна притягальна сила яких штовхала його до дій, за які він мав розплачуватися подальшими нападами страху»

Так; ні; можливо

Ще одним приводом для кепкувань було неодноразове сватання літнього музиканта до молоденьких дівчат. Інтерес до протилежної статі закономірно проявився у нього в пубертатний період. Відомо, що вчителюючи по селах, Антон захоплювався різними юнками, однак суворе релігійне виховання не давало йому помислити про інший фізичний контакт із ними, крім освяченого церквою шлюбу. Проте досить довго на першому місці для нього стояли робота і творчість.

Брукнер закохувався часто, але платонічно й швидкоплинно. У нього була звичка ретельно записувати всі зустрічі з дівчатами, які будь-де привертати його увагу. Але, якщо вірити анекдотам, найчастіше під час спроби знайомства він потрапляв у різноманітні конфузи і поспішно ретирувався. Незалежно від того, скільки йому вже було років, композитор завжди розглядав як потенційних наречених винятково заможних і гарних 16–19-літніх панянок. Щоразу він діяв за однією схемою: спілкувався з обраницею тільки за присутності батьків або друзів, а потім надсилав їй стандартного листа з пропозицією.

Ці освідчення демонстрували його невпевненість і повну безнадію та ще й були сповнені таких громіздких зворотів, як і його ділове листування: «Моє найбільше та найсердечніше прохання, яке я смію адресувати Вам, полягає в тому, щоб фройляйн люб'язно, відкрито і щиро дала мені свою останню та остаточну, але рішучу відповідь у письмовій формі для мого майбутнього заспокоєння. Виберіть один із пунктів, поданих у запитанні: Чи можу я просити Вашої руки у ваших дорогих батьків: а) так; б) ні; в) можливо?».

Офіційно Антон сватався дев'ять разів — та щоразу отримував відмову. Наприклад, 1866 р. він покликав до шлюбу молодшу на 20 років доньку різника Йозефіну Ланг і навіть надіслав їй разом із листом золотий годинник та молитовник. Дівчина просто повернула йому подарунки і згодом вийшла заміж за крамаря. А 1890 р. митець несподівано прийшов до неї в гості й ще несподіваніше захопився її 18-річною донькою Кароліною.

У віці 56 років під час відвідування монастиря він закохався в 17-річну пансіонерку Марію Бартль і незабаром просив її руки, але дістав відкоша. Коли Брукнеру виповнилося 60 років, він зробив безрезультатну пропозицію студентці Віденської консерваторії, юній співачці Марі Демар. А у віці 67 років освідчився спочатку 18-річній покоївці з Берлінського готелю Іді Буц, яка відмовила йому через своє лютеранське віросповідання, а потім — її ровесниці, купецькій доньці з Австрії Мінні Райхль, але цього разу на заваді стали її батьки, засудивши велику різницю у віці. Цікаво, що, коли Едуард Ганслік наполегливо сватав йому свою кузину, він досить грубо відмовився.

На думку фахівців, пояснення цих постійних невдач слід шукати в невротичній структурі його особистості, бо такі повторювані дії характерні для неврозу. Однак, попри численні поразки, Антон не кидав своїх спроб і навіть не втрачав через них душевної рівноваги, скоро про все забуваючи. Біографи погоджуються, що незадоволені бажання, із якими йому, безперечно, доводилося боротись, могли стати додатковою причиною його підвищеної тривожності. Власне, саме музика була для нього одним зі способів вивільнення сексуальної енергії. Сам він у старості зізнавався друзі, що мав гріх на душі: якимось у юності поцілував був панянку. Цей факт дає підставу припускати, що митець помер незайманим.

А. Ноймайр підсумовував, що в нього ніколи не було великого кохання до єдиної дівчини, адже він по-справжньому любив тільки одну жінку — свою матінку: «Можливо, у такій незвичній прив'язаності до матері, поряд із найсуворішим католицьким вихованням, і криються причини підсвідомого неприйняття жінок, особливо в сексуальному аспекті». Певно, Брукнер був нездатним установити тривалі емоційні стосунки чи просто боявся представниць протилежної статі. Навіть після смерті сестри з ним проживала лише економіка Катарина Кахельмайр, яка «до кінця життя оточувала його материнською турботою і ставилася до нього з добродушним деспотизмом».

На схилі віку

В останнє десятиліття в композитора на тлі постійних нападок і критики розвинувся хронічний маячний розлад (параноя). Хоча після 60 років він усе ж дочекався омріяного успіху в Австрії: його Сьома симфонія була сприйнята публікою із захватом, а виконання Восьмої стало справжнім тріумфом. За цим послідували й різні відзнаки — Лицарський хрест ордена Франца Йозефа, імператорська стипендія, титул почесного доктора Віденського університету, звання почесного члена «Товариства Шуберта» і «Штирійського співочого ферейну» та ін.

Із 1885 р. здоров'я композитора невпинно погіршувалося: розвинулася водянка, постійна ядуха, набряки ніг, застійні явища в печінці, біль у шлунку, запалення верхніх дихальних шляхів тощо. На початку 1890-х років Брукнер мусив залишити викладацьку діяльність і посаду в придворній капелі. Медики, які лікували його, рекомендували ліжковий режим, вживання молока, відмову від алкоголю, утримання від інтелектуальної праці.

Але стан Брукнера був нестабільним — після кризових моментів наставало полегшення, і він знову повертався до звичайної діяльності, втім, не надовго. А 1893 р. Антон уклав заповіт, у якому лишив свої рукописи бібліотеці, гроші — брату й сестрам, а ще значну суму виділяв монастирю, аби щорічно чотири рази служили за ним месу. Він описав детально власне поховання, яке мало відбутись під великим органом монастиря Святого Флоріана: «Тіло моє, набальзамоване, мусить бути покладено в подвійну металічну труну, внутрішню частину якої слід обладнати застаканим віконцем на рівні обличчя, а труну — вільно встановити в склепі... У жодному разі не засипати землею».

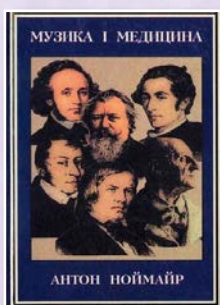
Попри підвищений інтерес до смерті, його лякала можливість поховання живою. Із 1895 р. у Брукнера розвинувся прогресуючий розпад особистості. Він «почувався покинутим усіма», хоча сам віддалявся від друзів і забороняв їм відвідування. Грав із дисонансом, демонстрував дивну байдужість до власної творчості, однак продовжував з останніх сил працювати над Дев'ятою симфонією, хоча вже не розумів, що пише, та спорадично знищував цілі сторінки. Усе більше митець впадав у дитинство, ставав розгубленим і примхливим, а його наполегливість у молитвах переросла в релігійну манію.

На думку більшості фахівців, Брукнер страждав від хронічної серцевої недостатності. Захворювання коронарних судин призвело до атеросклерозу, який загострило незбалансоване харчування, алкоголь, паління і сидячий спосіб життя. Зміни його особистості були зумовлені склерозом судин головного мозку. В останній місяць життя 72-річний митець почав говорити нерозбірливо, а його лист до брата був просто набором випадкових фраз. 11 жовтня 1896 р. він помер від інфаркту.

Попри всі свої комплекси й тривожні розлади, у супереч численним невдачам і перешкодам, Брукнер став, поряд із Брамсом і Вагнером, композитором, чия творчість мала визначальний вплив на подальший розвиток західної музики (хоча була дещо замовчувана після Другої світової війни, адже фашисти зловживали нею в пропагандистських цілях).

Сьогодні австрійський композитор, органіст і педагог Антон Брукнер посів гідне місце в історії європейського мистецтва, і пам'ять про нього увічнена в назвах фестивалів, оркестрів, хорів, навчальних закладів тощо.

ЩО ПОЧИТАТИ

Антон Ноймайр
«Музика і медицина»

Грунтовне дослідження австрійського науковця проливає світло на взаємозв'язок хвороби та творчості на прикладі композиторів доби романтизму — Брукнера, Вебера, Мендельсона, Брамса, Шумана та ін. Спираючись на ретельно проаналізований фактичний матеріал, автор намагається ретроспективно встановити діагноз згідно з досягненнями сучасної науки.

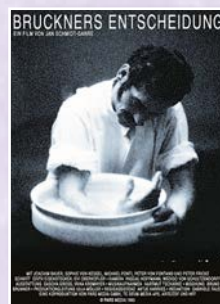
ЩО ПОДИВИТИСЯ

«Дивна недуга
Антон Брукнера» (1990)
(у гол. ролі — Пітер Макріл)

Стрічка оповідає про тримісячне перебування композитора в санаторії. Одержимий нумероманією, він без упину перераховує всі довколишні предмети, а ще намагається втекти і накласти на себе руки. На той час головними

способами терапії для нього були крижані ванни, тривалі прогулянки садами та довірливі бесіди з лікарем про ключові події з його життя.

«Рішення Брукнера» (1995)
(у гол. ролі — Йоахім Бауер)

Робота режисера Яна Шмідта-Гарре, як і багато творів Брукнера, поетична та красива. Драматизація професійної та особистої кризи в житті Антона Брукнера, який, успішно завершивши всі мислимі курси навчання музиці, тепер має прийняти найважливіше у своєму житті рішення: чи залишитися в рідному Лінці вчителем та органістом, чи поїхати до Відня і працювати як композитор. Це період душевних пошуків 43-річного митця, який ще не повністю розкрив свій музичний потенціал і не вірить у власне покликання. Згаданий етап у житті австрійського композитора робить пізні симфонії Брукнера ще потужнішими. Нині його симфонії належать до вершин так званої непрограмної, «абсолютної» музики, яка не має конкретного літературного сюжету. Вони є глибоко-драматичними та водночас ліричними, монументальними та дуже особистими.

Підготувала **Олена Тищенко**